

Arheološka izkopavanja na Bledu

V letih 1948 in 1949 je arheološko-prahistorični oddelek Narodnega muzeja v Ljubljani izvedel obsežno izkopavanje staroslovenskega grobišča na Bledu. Izkopavanje je prešlo v okvir delovnega plana Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Sodelovale so razne znanstvene ustanove, razne druge ustanove pa so delo z denarjem ali materialom ali delovno silo podpirale. Zavod za varstvo kulturnih spomenikov je v smislu zakona dal za izkopavanje potrebno dovoljenje. Izkopavanje je po svojem obsegu in izsledkih vzbudilo dokaj zanimanja in rešilo nekatere stare in postavilo nekatere nove probleme. Zato je prav, da o njem tudi v »Varstvu spomenikov« nekoliko izčrpejše spregovorimo. Doslej so izšli o izkopavanju razni manjši članki v listih, za tisk je pripravljeno začasno poročilo o izkopavanju 1948 pri Akademiji znanosti, začelo se je tudi že delo za dokončno objavo izkopavanja, ki bo obsegalo tri dele: staroslovensko grobišče, prazgodovinsko grobišče, antropološki material grobišča.

1. **Arheološki okvir blejskega grobišča.** Bled ne priteguje s svojimi odličnimi prirodnimi in ekonomskimi pogoji samo današnjega človeka, ampak je bil gosto naseljen tudi v davнинi. Saj leži v varnem zavetju gora, pred njim pa se širi rodovitna radovljiška planota. Poljedelstvo, živinoreja, lov in ribolov dobivajo v njem svoje prirodno središče. Mimo njega vodi najkrajša pot po bohinjski dolini preko Podbrda na Bačo in Sočo. Za dobo preprostega fužinarstva je okolica dajala dovolj rude in vodne sile. Zato ni čudno, da se naselitev blejske kotline in okolice poživi ravno v železni dobi (900—27 pred n. e.). V tem času se poleg Bleda, kjer so se na vzhodni strani jezera pod Gradom našli tudi ostanki iz bronaste dobe, naselitev razširi na vso bohinjsko dolino in blejsko okolico. Od Kranja preko Radovljice in Bodešč do Nomnja in Ajdovskega gradca poznamo ostanke iz te dobe. Rimska doba je pustila v blejski okolici razmeroma malo sledov, glavne rimske ceste so vodile drugod. Toda razne najdbe novcev in nekaj napisov pričajo o naseljenosti teh krajev tudi v prvih stoletjih našega štetja. Najvažnejše pa so najdbe iz zgodnjega srednjega veka. Tu je bila naselitev Slovencev zelo zgodnja in močna. Letošnji grobovi izvirajo iz 7. in 8. stoletja, to se pravi takoj po naselitvi ob koncu 6. stoletja. Iz 9. in 10. stoletja pa imamo na samem Bledu poleg letošnjega grobišča še tri oziroma vsaj še dve grobišči in to eno na Žalah, ki imajo odtod tudi ime, eno na zahodni strani jezera, eno pa morda v Želečah. Poleg Bleda samega so ostanke tega časa dali še drugi kraji: Zirovnica, Gorje, Bohinjska Srednja vas. Kmalu po letu 1000 v 11. stoletju pa se že omenjajo v listinah vasi na Bledu in v okolici. Blejsko-Bohinjski kot predstavlja primer časovno strnjene naselitve od prazgodovinske dobe do danes. Posebej pa daje za zgodnji srednji vek toliko gradiva kakor le malokateri kraji v Sloveniji.

2. **Leg a grobišča in grobovi.** Grobišče leži na državnem posestvu Pristava tik pod severno stranjo blejskega Grada in obsega dosedaj 299 izkopanih

grobov. Od teh je okoli 100 starejše skupine, okoli 200 pa mlajše skupine. Grobišče se širi po nizkem polkrožnem hrbtu in v notranjosti tega polkroga na nekoliko nižjem svetu. Hrbet pada od jugozahoda proti severovzhodu. Na obeh krajih hrbta prehaja svet v nekoliko višje, z gozdom porastle skalnate griče. Na samem vrhu hrbta je plast prsti le zelo tanka in prehaja takoj v živo skalo. V notranjosti zgoraj omenjenega polkroga pa je pod tanko plastjo prsti še do dveh metrov debela ilovnata plast in šele pod njo se pojavlja živa skala. Na nekaterih mestih se med skalo in humus namesto ilovice vriva plast peska in kamenja. Ljudje, ki so na tem mestu pokopavali svoje mrtve, so tako na najvišjem mestu grobišča morali grobne jame izsekavati v skalo. V nižjem predelu grobišča so grob kopali v ilovico in ga, ako so hoteli posneti kamenit grob, obdali s kamenjem. V predelih s peskom pa so iskali taka mesta, kjer so grobovi bili lahko še ravno toliko globoki, da so prišli tik do vrhnje meje peska. Očividno je za blejske prebivalce ta pesek pomenil večjo oviro kot skala — v skalo so grob vsekali, v pesek pa ga niso izkopali.

Grobovi so v splošnem razvrščeni po vrstah in obrnjeni proti vzhodu, to se pravi, da ima mrtvec glavo na zahodni, noge pa na vzhodni strani. Toda blejsko grobišče daje zanimiv primer mešane tipike grobov, tako kar se tiče smeri kakor tudi posameznih oblik. Razlikovati moramo vsaj štiri skupine. Prva, »stara« skupina na niže ležečem svetu ima grobove izkopane v ilovico ali do peska. Smer je vzhodna z majhnim odklonom na jug ali na sever. S kamenjem so grobovi le redkokdaj obloženi. Sledovi lesenih izdolbenih debel, v katere so mrtveci položeni, so maloštevilni. Skeleti leže iztegnjeno, roke pa imajo prekrizane ali pa eno roko iztegnjeno ob trupu, drugo pa položeno v naročje. Dokaj pogostni so dvojni, dobe se celo trojni grobovi. Prav tako niso redki na pol skrčeni skeleti. Druga, »vzhodna« skupina se omejuje na najvišje ležeči jugovzhodni del grobišča. Smer teh grobov je vzhodna z rahlim odklonom proti jugu ali severu. Grobovi so izkopani plitvo do peska. V precej primerih so obloženi s kamenjem. Skeleti leže iztegnjeno z rokami ob trupu. Nekaj teh grobov ima prave krste. Tretja, »jugovzhodna« skupina je najbolj številna in je najlepše razporejena v vrstah po vsem pobočju hrbta. Smer grobov je zelo izrazito jugovzhodna. Grobovi so večinoma izsekani v živo skalo. Grobne jame so dobro oblikovane, štirikotne, z lepo obdelaniami, a ne izglajenimi stenami in dnom. Skeleti leže iztegnjeno z rokami ob trupu. Četrta, »severna« skupina je razvrščena med jugovzhodnimi v dveh črtah, ki obrobijata nekak pas praznega prostora brez grobov, ki se vleče skoraj po celi dolžini po vrhu hrbta in je lahno polkrožno zavito. Smer grobov je izrazito severovzhodna in celo severna. Grobovi so skoraj vsi izkopani le do skale, ki služi za dno groba. Skeleti leže iztegnjeno z rokami ob trupu.

Prva skupina pripada stari periodi grobišča, ostale tri pa mladi periodi. Med temi tremi je njihova relativna starost verjetno taka, da je druga skupina najstarejša, tretja pa je zanesljivo najmlajša. V celoti je slika blejskega grobišča važna zato, ker je le na redkih grobiščih možno tako točno razdeliti posamezne skupine. V tem je blejsko grobišče na Slovenskem edino, precej pa je podobno Reichenhallu na Bavarskem. Toda v Reichenhallu so razne smeri grobov nastale pod vplivom terenskih pogojev, dočim na Bledu to ni mogel biti nujen razlog. Običajna vzhodna smer staroslovenskih grobov je na Bledu dejansko jugovzhodna, ki predstavlja tipično smer blejskih grobov. Popolnoma nepoznana je bila doslej severna smer. Znana je le iz dveh grobov v

Absdorfu na Nižjem Avstrijskem, medtem ko je obratna južna smer iz zgodnjega srednjega veka dovolj znana, a na Bledu ni zastopana. V skalo vsekani grobovi ustrezajo starohrvatskim, s kamenitimi ploščami obloženim grobovom v Dalmaciji. Kot regularen pojav na blejskem grobišču pa predstavljajo novost. Krste so na Slovenskem znane šele od izkopavanja iz Ptuja po osvo-

Bled 1949, trojni grob (št. 296—298)

boditvi. Na Bledu se da domnevati, da so bile v uporabi že precej zgodaj. V starejši dobi pa so jih nadomeščala izdolbena drevesna debela po šegi severnih in vzhodnih ljudstev.

3. **Skeleti.** V blejskem peščenem svetu so se skeleti razmeroma dobro ohranili. Številčno razmerje med moškimi in ženskimi je v glavnem enako. Izredno visoko pa je število otrok in nedorastlih oseb. Zelo starih oseb je prav malo. V mlajšem odseku grobišča prevladujejo skeleti z lobanjami dolihokefalne oblike, kakor je za zgodnji srednji vek že doslej znano. Spodnja čeljust je močno razvita, očesne votline so oglate. Po teh znakih sodeč so glave

crô-magnonskega tipa, ki je po Evropi razširjen že iz prazgodovinskih časov. Postave so bili ti ljudje nekaj nižje, kot so današnji Slovenci, a zelo mišičastih udov in krepkih kosti. Zobovje je skoraj redno brez sledov gnitja. Sledov poškodb ali bolezni na skeletih razen sledov revmatičnih obolenj skoraj ni.

V starejšem odseku grobišča pa prevladujejo skeleti brahikefalne, oziroma k brahikefaliji nagibajoče oblike. To je za zgodnji srednji vek zanimiva novost. Po dosedanjih izsledkih historične antropologije bi pričakovali tem večjo dolihokefalijo, čim bolj nazaj prehajamo v prva stoletja srednjega veka. Ritem prehoda iz pretežne dolihokefalije zgodnjega srednjega veka v pretežno brahikefalijo sedanjosti naj bi bil enakomeren. Toda blejske najdbe temu doslej veljavnemu antropološkemu pravilu ugovarjajo. Mongoloidnih elementov v skeletnih ostankih ni.

4. Najdbe mlajše skupine. V grobovih mlajše skupine se je našlo mnogo nakita, uhanov, obsenčnikov, prstanov, zaponk, ovratnic iz steklenih jagod ter nožev, našlo pa se je le prav malo takih nožev, ki bi jih bilo mogoče interpretirati kot orožje, in le prav malo fragmentov keramike. Nakit je bil v nekaterih grobovih posebno bogat, v večini grobov pa maloštevilen. Več kot vsak drugi grob pa je bil sploh brez vsakih pridatkov. Predmeti so izdelki umetne obrti IX. in X. stoletja. in so iz srebra ali bronu, noži so železni, ovratnice pa iz stekla ali steklene paste.

Vodilni predmet za tipologijo blejskega grobišča so uhani in obsenčniki. Uhani pripadajo ketlaškemu tipu lunastih uhanov z gravuro ali z vložnim emajlom. Kot import iz Hrvaške je treba smatrati belobrdske grozdaste uhanne, od katerih sta posebno dva srebrna primerka vredna omembe. Značilno je, da sta se našla v zelo bogatem grobu in da je ženska, pokopana v njem, nosila tudi par domačih bronastih uhanov ketlaškega tipa. Med obsenčniki prevladujejo posebno debeli, nesklenjeni obsenčniki s stožčastima koncema in pa tanki obsenčniki s pentljo in kvačico. Obsenčnikov z S-pentljo je malo, le en sam primer pa ima to pentljo izrazito poudarjeno. Zelo tudi izstopajo obsenčniki z obeski, ki so ali pleteni ali pa v obliki verižic. Obeski so pritrjeni na zavoje, na konceh pa imajo steklene jagode. Nekateri obsenčniki z obeski imajo namesto zavojev bikonično bronasto jagodo, skozi katero gre obod obsenčnika v obliki pentlje. V tem se Bled približuje Krunglu in Hohenbergu bolj kakor pa neposredno Köttlachu. Vsekakor pa je vzhodno alpski okvir za uhanne in obsenčnike izven dvoma. Isto velja tudi za prstane, kjer sta vidni dve skupini: debeli masivni, sklenjeni prstani in ploščati, večinoma nesklenjeni ali slabo sklenjeni prstani. Med ploščatimi posebno izstopajo rombično razširjeni prstani. Medtem ko masivni in ploščati prstani za ketlaški krog ne predstavljajo posebnosti, pa so rombično razširjeni ploščati prstani precej redki. V večjem številu jih najdemo šele na južnem Moravskem v tako imenovani kulturi blučinskega tipa.

Kot import iz zahodnih predelov karolinške države je treba smatrati fibule, dasi so mogli biti nekateri primerki narejeni seveda tudi doma. Med okroglimi fibulami moramo omeniti z emajlom vloženo figuralno fibulo s pantrom, ki se ozira preko hrbta, in dve veliki fibuli z dvotračno pletenino. Figuralna fibula kaže značilnosti karolinškega stila upodabljanja živali, ki ima že za seboj živalsko fantastiko zgodnjega srednjega veka oziroma, ki je v svojem krogu ni razvil v taki obliki kot britanski otoki ali Skandinavija. Je to zmes realističnega upodabljanja in stilizirane živalske ornamentike. Pleteni-

nasti fibuli pa sta važni, ker znova prinašata znameniti pleteninasti ornament tudi v slovenski arheološki material. Ker je pletenina dvotračna, bi jo spravili najlaže v zvezo z nekaterimi langobardskimi predmeti umetne obrti v severni Italiji. Direktna zveza z nekaterimi panonskimi primerki je nemara manj verjetna. Med fibulami moramo omeniti tudi dvoramne fibule iz bronu in železa, ki navezujejo po tipologiji na merovinške vzorce iz frankovskega ozemlja.

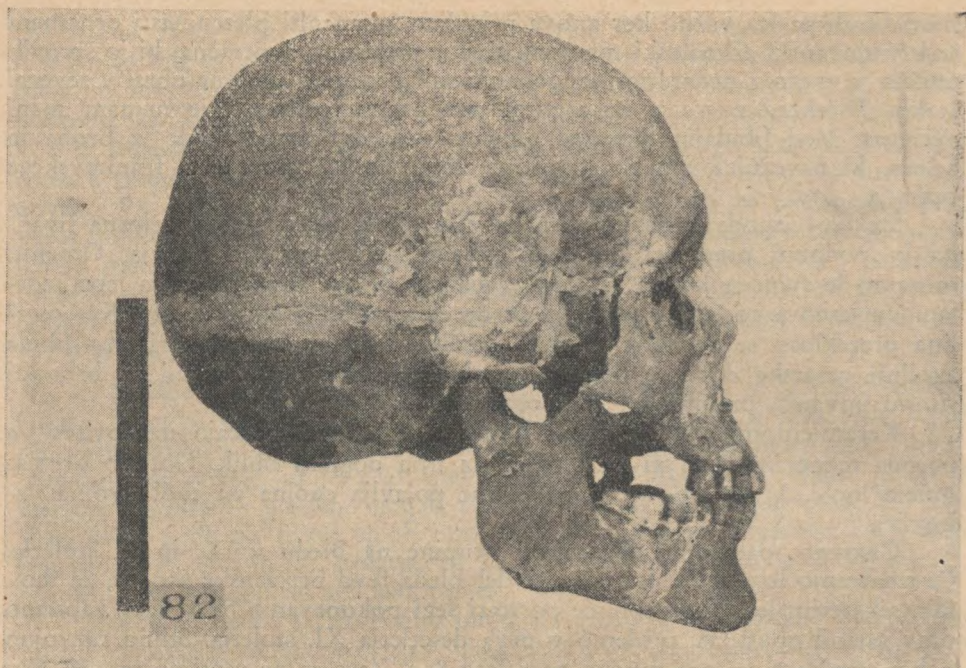
Steklene jagode najrazličnejših barv in oblik, železni noži, železna šivan-ka in podobni predmeti ne predstavljajo specifičnega inventarja. Omeniti moramo še svinčen križec zgodnje romanske oblike brez figure, a lepo izdelan. Verjetno je to eden najmlajših predmetov na blejskem grobišču. Kot ostalina preteklosti se pojavlja v enem otroškem grobu bronasta rimska fibula zgodnje cesarske dobe, v bogatem grobu z belobrdskimi uhani pa bronasti rimski kovanci, preluknjani in uporabljeni za ovratnico.

Keramični material je skop. Redki fragmenti dopuščajo ugotovitev za posode razne izdelave, ni pa mogoče iz njih dognati oblik. Gotovo prevladujejo lonci. V ornamentu se nekajkrat pojavlja enojna pa tudi dvojna valovnica.

Časovno spadajo najdbe mlajše skupine na Bledu v IX. in X. stoletje. Če smatramo leto 1004, ko postane del Bleda fevd briksenške škofije, za mejnik, s katerim je plano grobišče po stari šegi pokopanih Slovencev zapisano prav bližnji opustitvi, pridemo v prva desetletja XI. stoletja. Stilno razvojno noben predmet ne sega mnogo pred leto 800. Zato se ne motimo preveč, ako postavimo leto 773 kot leto priključitve Slovencev pod Franke za zgornjo mejo mlajšega dela blejskega grobišča. Po širšem stilnem okvirju pripada ketlaški kulturi. Prevladovanje obsenčnikov z obeski in jagodami, fibule s pletenino, rombično razširjeni ploščati prstani, ovratnica iz rimskih kovancev in posebnosti v oblikah in smereh grobov ter kontinuiteta s starejšo skupino na istem grobišču pa dovoljujejo, da Bled obravnavamo kot posebno **Blejsko grupo** v okviru ketlaške kulture.

5. **Najdbe starejše skupine.** Precej bolj zapletena stilna in ostala vprašanja pa se vsiljujejo pri najdbah v grobovih starejše blejske skupine. Mlajša skupina je namreč tako v ostalih vzhodnih Alpah kakor tudi v Sloveniji sami že dovolj dobro znana. Naj omenimo v Sloveniji samo približno istočasno belobrdsko nekropolo na Ptujskem gradu, Hajdino, Veržej, Slovenj Gradec, Judovsko vas pri Beljaku, Vrbo ob Vrbskem jezeru, Radomlje pri Kamniku, Mengeš, Komendo, Bašelj nad Preddvorom, Žirovnico, Bohinjsko Srednjo vas, Ljubljano, Žale na Bledu. Starejša blejska skupina pa v Sloveniji dosedaj nima svoje istočasne arheološke paralele. Istočasne grobne skupine v Slavoniji, na Ogrskem, Bavarskem in v severni Italiji pa so kljub nekaterim posameznim sorodnostim vendarle v celoti dokaj različne od blejske.

Tudi v starejši skupini se je našel pretežno nakit, v katerem prevladujejo uhani in obsenčniki iz srebra in bronu, zapestnice iz železa, redkeje iz bronu, redke fibule raznih oblik in verižice iz steklenih jagod. Našla se je ena puščica in en nož, fragmenti keramike pa so razmeroma precej številni. Namesto lunastih ketlaških in grozdastih belobrdskih uhanov mlajše skupine imamo v starejši uhane s košarico in uhane s kocko. Pri tem pustimo ob strani vprašanje, koliko teh predmetov je treba smatrati za prave uhane in koliko za obsenčnike. Uhan s košarico izvira po svoji obliki iz pozne antike, kjer

Bled 1948, lobanja št. 82, n. lateralis

je prevladoval tip grško-rimskega uhana s priveskom. Ko je rimski imperij v 5. stoletju razpadel, so romanizirani prebivalci ostali v dotedanjih rimskih kolonijah v Panoniji. Preko njih so šla ljudstva v dobi preseljevanja narodov, med njimi zlasti Huni, Germani. V 6. stoletju pa so v te kraje prišli Avari in z njimi slovanska plemena. Avari so prevzeli tip uhana s košarico od starih naseljencev in ga dalje samostojno razvijali. Bistveno za kasnejši, razviti tip tega uhana je velika votla košarica v predrti tehniki z granulacijo, obod uhana pa je na enem mestu ploščat. Posebnost zase tvori uhan s košarico v obliki cvetne rozete, ki pa ni predrta, z granulacijo. Najdbe takih uhanov so na Ogrskem kaj pogostne, pred vsem omenimo Keszthely, Alsópáhok in Fenék. Razvoj teh uhanov se začne proti koncu 6. stoletja in traja še v 7. stoletju. — Nekako iz začetka 7. stoletja datirajo novci v grobovih v Reichenhallu na Bavarskem, ki pa kot celota spada v zrelo 7. in morda deloma še v 8. stoletje. Tudi iz Reichenhalla in njemu sorodnega Giesinga pri Münchenu so znani uhani s košarico. Toda ta košarica je redoma sestavljena iz piramidaste ploščice, ki ima včasih na svoji osnovni ploskvi izdelano stekleno ploščico kot poseben okras, nima pa granulacije in ni izdelana v predrti tehniki. Med Reichenhallom in Keszthelyjem dosedaj ni bilo videti kake direktne tipološke zveze, čeprav je obstojala enakost forme s košarico. Ta pa je bila znana tudi iz langobardske nekropole Castel Trosino v severni Italiji in bi se mogla razlagati kot konvergenčni pojav, ne kot genetična sorodnost. Na Bledu pa so se našli uhani s košarico čisto kesteljskega izvora, dalje košarica v obliki rozete tipa Alsopahok in raznovrstne košarice reichenhallškega tipa. Medtem ko so na Panonijo vezani predmeti srebrni, so na Bavarsko vezani bronasti.

Bled 1948, lobanja št. 82,
n. facialis

Očividna je sedaj tu na Bledu genetična zveza med Alsópáhokom in Reichenhallom, pri čemer predstavlja Reichenhall že razkrojeno in torej mlajšo obliko. To pa istočasno izključuje možnost, da bi bila oblika reichenhallskega uhana na Bled v celoti importirana iz Bavarske, oziroma da bi bila tipično bavarska. Uhani s košarico langobardskega izvora v severni Italiji — Castel Trosino, Dos di Trento — pa so po obliki drugačni kot panonski in reichenhallski. Njihova košarica ni nikoli piramidasta, ampak vedno v obliki polkrogle. Njen direkten izvor iz pozne antike preko Bizanca in Gotov je zelo verjeten.

Poleg uhanov s košarico v starejši blejski skupini posebno izstopajo uhani s kocko. Doslej je bil v Sloveniji znan en sam uhan s kocko iz Laške vasi pri Celju, kjer so se našli tudi belobrdski uhani. Po teh uhanih se je grobišče v Laški vasi, ki je le slabo znano, datiralo v 10. stoletje. Po mnogih fragmentih rimske keramike, s katero so bili grobovi posuti, pa se je datiralo celo že v 6. stoletje. Niti ena niti druga datacija v tej obliki sedaj ne more več držati. Očividno je grobišče v Laški vasi trajalo še v 10. stoletju, kar izpričuje belo-

brdski uhan, gotovo pa je moralo obstajati že v 7. in 8. stoletju, kar izpričuje uhan s kocko. Tako stanje stvari je Bled sedaj zanesljivo pokazal. Uhani s kocko so se našli skoraj v 20 primerih. Važno je dejstvo, da ni uhan s košarico in obsenčnik s kocko nikoli v istem grobu. Uhan s kocko se je prav tako kot uhan s košarico razvil iz poznoantične oblike. Njegov glavni razvoj se je izvršil nekje na severnih bregovih Črnega morja pri Gotih. Tu je kocka dobila na vogalih prirezano obliko in vložke iz raznobravnega stekla. Z Goti je taka oblika potovala na zapad. V Sloveniji jo zasledimo v zlatih uhanih s kocko gotsko-langobardske nekropole v Kranju, morda smemo sem pritegniti zlat uhan z granulirano, prirezano kocko iz ptujskega muzeja. Na Bledu so uhani s kocko redoma bronasti. Kocka je v dveh primerih še vložena s steklom, ki pa ni več žive rdeče barve, temveč preprosto rumenkasto, v nekaj primerih je še prirezana, v nekaj primerih pa enostavna. Jasno se vidi razkroj nekoč bogate forme v drugih kulturnih pogojih. Zlate uhane iz Kranja in njihove evropske analogije smemo datirati v sredino 6. stoletja. Razvoj blejskega tipa smemo postavljati v 7. stoletje, ni pa izključeno, da je trajal še v 8. stoletju. Na vsak način pa je v celoti nekoliko mlajši kakor razvoj uhana s košarico. Zato bi tudi morda bila upravičena domneva, da razpadajo grobovi prve, »stare« skupine na Bledu kronološko zopet v dve podskupini — v najstarejšo skupino s košarico in v nekoliko kasnejšo skupino s kocko.

Železne enostavne zapestnice v grobovih so pravilo kljub ostalemu bogatemu nakitu. Redke bronaste zapestnice so neskljene in na koncih trobasto odebeljene. Podobni primeri iz Keszthelyja so dovolj znani. — V enem grobu se je našel rimski stilus, uporabljen kot igla. Tudi ta primer kaže na Keszthely, kjer je igla — stilus zavzela bizarne oblike. Blejska najdba pa je med drugim važna tudi radi tega, ker je popolnoma identična z iglo iz Buzeta v Istri. Grobišče v Buzetu je slabo raziskano, znano pa je po svoji znameniti emajlirani čutari iz bronu. Blejska paralela lahko doprinese kaj novega h kronologiji in s tem tudi k etnični sliki Buzeta. — Jagode iz stekla in steklene paste so prav tako številne kot v mlajši skupini, vendar so pri natančnejšem pregledu dobro vidne stilne razlike, ki jih je povzročil časovni razvoj.

Posebno pozornost vzbuja bronasta figuralna fibula v obliki pava. Pav je priljubljen poznoantični in zlasti starokrščanski simbol. Zgodnji srednji vek ta figuralni motiv prevzame in ga mnogokrat uporabi na kameniti plastiki sarkofagov in oltarjev. Omenimo naj le arhitrav škofa Andegisa iz Pule iz 7. stoletja, bizantinski relief iz kapele relikvij pri Novem svetem Apolinariju v Ravenni, sarkofag Teodote v Paviji iz konca 7. stoletja, oltarno ograjo iz Modene iz 8. stoletja. V bronasti umetni obrti je pav bolj redek, še najbližja analogija za Bled bi bili znani ploščati našivki iz Lucce, ki se datirajo v konec 7. stoletja. Blejska fibula s pavom torej potrjuje ostale kronološke podatke, ki skupaj postavljajo starejši del blejskega grobišča nekako v čas od 625 do 750.

Med predmeti starejšega izvora moramo omeniti srebrno S-fibulo. Izdelana je v tehniki stranskega prireza in pozlačena ter okrašena z granatnimi ploščicami. Po svojem stilu je ta fibula natanko enaka fibulam iz Kranja, ki jih ne moremo datirati po letu 600. Kajti tako imenovani živalski stil kranjskega grobišča je starejši kot živalski stil II, ki ga razvijejo germanska ljudstva po letu 600. Vendarle pa je fibula kranjske in blejske vrste za nekaj desetletij mlajša od fibul iz pravega preseljavanja narodov, kamor bi spadale fibule iz Vač in njihove analogije iz Podbabe na Češkem. Vsekakor je blejska S-fibula

precej starejša kot uhani s košarico in obsenčniki s kocko ter se stilno od njih docela razlikuje. V njej moramo gledati zapoznelo ostalino, kot se v grobovih tega časa vedno najde.

6. Etnična pripadnost blejskega grobišča. Blejsko grobišče časovno pripada zgodnjemu srednjemu veku od 7. do 10. stoletja in s tem dobi, ko so Slovenci za Bled in za kraje daleč izven sedanje narodnostne meje z zgodovinskimi viri trdno dokazani. Zgodovinski viri tudi ne dopuščajo domneve, da bi med slovenskimi naseljenci ostalo kaj prida germanskih elementov iz preseljevanja narodov. Kolikor je starega prebivalstva v večji meri ostalo, so bili to romanizirani Iliri in Kelti še iz prazgodovinskih časov in rimske dobe. Toda nekatere stilne sestavine blejskih najdb, in to zlasti njihove starejše skupine, so take, da se vprašanje etnične pripadnosti blejskega grobišča z arheološkega stališča vsekakor postavlja. Od pravilne rešitve tega vprašanja ne zavisi samo slovenstvo blejskih najdb kot takih, temveč tudi marsikateri arheološki problem zgodnjega srednjega veka v Vzhodnih Alpah.

Za izhodišče naše analize vzemimo mlajšo blejsko skupino, ki smo jo arheološko označili kot »blejsko grupo ketlaške kulture« in datirali v 9. in 10. stoletje. Belobrdski elementi v njej izvirajo iz zanesljivo slovanskih krajev. Lunasti uhani in ketlaški obsenčniki ter prstani kakor tudi keramika in njen okras — valovnica so omejeni po večini svojih čistih in vodilnih oblik na ozemlje Vzhodnih Alp, kjer imamo za to dobo slovansko in slovensko kolonizacijo trdno izpričano. Proti domnevi, da bi najdeni predmeti pa izvirali od germanskih kolonistov, pomešanih med Slovence, govorita zlasti dva argumenta. Prvič v pokrajinah na zahodu, kjer so Germani res strnjeno naseljeni, ketlaške kulture v izraziti obliki ni, drugič pa med stilom merovinško-karolinške umetne obrti na zahodu in ketlaške umetne obrti na vzhodu ni direktne genetične zveze. Celotno konvergenčni pojavi stilne sorodnosti so zelo redki. Ketlaško kulturo torej lahko v celoti pripišemo Slovanom, ki prebivajo v tem času v Vzhodnih Alpah, to je konkretno Slovencem. S tem seveda nočemo trditi, da so vsi predmeti v grobovih tudi doma izdelani in da ni bilo nobenega importa z zahoda.

Bolj zapleten je problem starejše skupine blejskih najdb, ki smo jo datirali v leta 625 do 750. Eden najvažnejših dokazov, da so najdbe res staroslovenske, je ta, da obstoji med starejšim in mlajšim delom grobišča na terenu samem neposredna zveza brez vsakega prehoda. To velja zlasti za uhane reichenhallskega tipa in za obsenčnike s kocko, ki se najdejo v grobovih, ki so mlajšemu delu grobišča najbližji. Toda obstoji vprašanje, ali je kronološka kontinuiteta res zanesljiva. Kajti število do sedaj znanih pokopanih individuov starejše skupine (96) je za eno stoletje majhno.

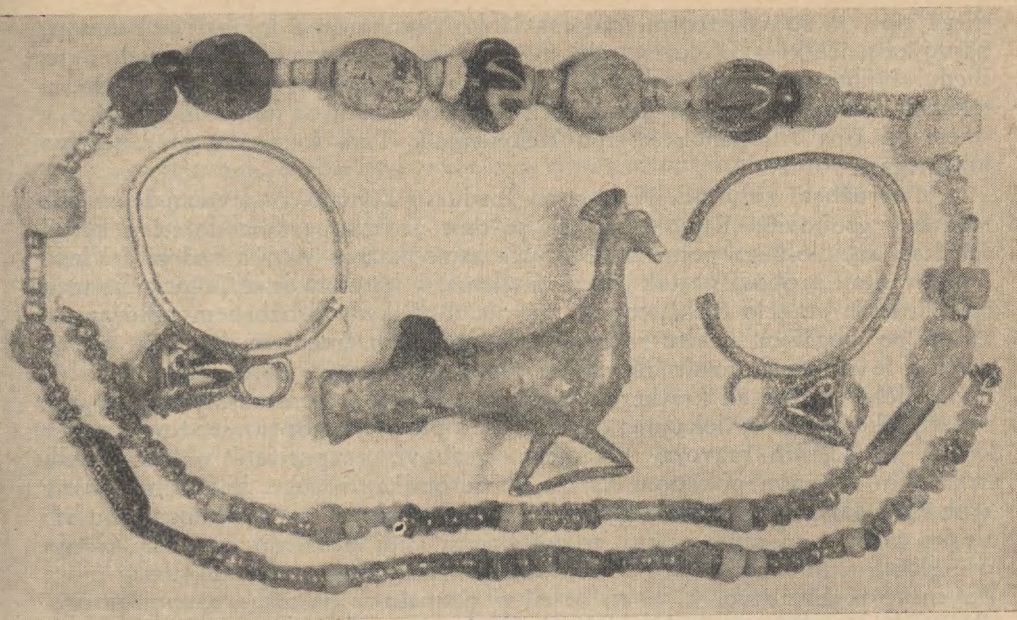
Če se vprašamo po stilnih dokazih, ki dokazujejo staroslovenski značaj teh najdb, bomo imeli v razvidu metodično štiri etnične skupine: Langobarde, Bavarce, Avare in Slované. Langobardska kultura 7. in 8. stoletja v Italiji je dovolj znana, znana njihova umetna obrt iz furlanskih najdišč ter iz obeh velikih nekropol Castel Trosino in Nocera Umbra. Nekaj elementov te umetne obrti je pod močnim bizantinskim vplivom, nekaj je še gotskega vpliva. Toda bistveno, kar langobardsko skupino loči od ostalih, je njen živalski stil, ki se v 7. in 8. stoletju razvije docela drugače kakor pa v času, ko so Langobardi bili še v Panoniji in uporabljali grobišče v Kranju. Živalski stil se kaže zlasti na S-fibulah in na fibulah z locnjem. Uhan s košarico je v tem sestavu najdb podrejen brez ozira na to, da je oblika košarice tu pol-

krožna in ne stožčasta. Obsenčnik oziroma uhan s kocko pa je tu, v kolikor se sploh še pojavlja, iz dragocenega materiala, okrašen s polihromnimi stekli in kocko, na vogalih prerezano. Iz tega sledi, da starejša blejska skupina ne more biti langobardska. Izvira iz 7. in 8. stoletja, a nima langobardske živalske ornamentike, dasi ima iz Italije importirane predmete (fibula v obliki pava), nima uhanov s košarico italskega tipa, nima italskih form obsenčnikov s kocko in nima orožja.

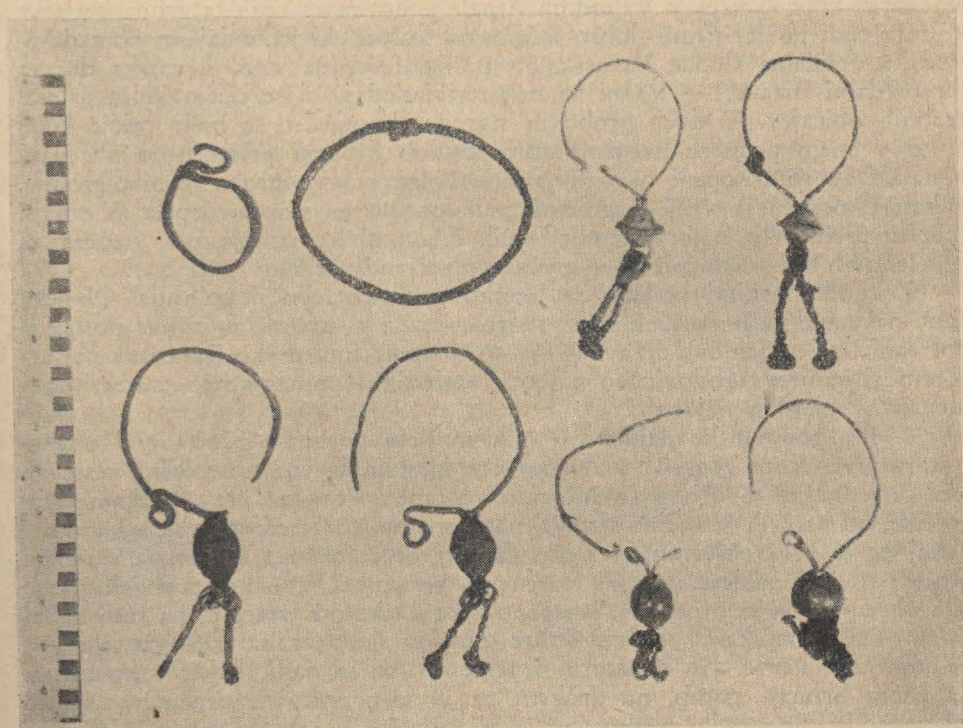
Druga etnična skupina, ki bi prišla za Bled v poštev, bi bili Bavarci. Uhani s košarico reichenhallskega tipa so na Bledu številni. Toda grobišče v Reichenhallu ima nekatere znake v keramiki, ki bi govorili za slovanski import. Prav tako lahko po sedanjih blejskih najdbah postavimo možnost razvoja reichenhallskih uhanov v Reichenhallu samem od panonskega tipa uhana s košarico preko blejskih tipov. Saj so »reichenhallske« košarice na Bledu po svojih variantah bolj pestre in genetično bolj odvisne od panonskih kot pa od Reichenhalla in Giesinga. Dalje je v Reichenhallu zopet vodilna živalska ornamentika merovinške vrste na fibulah, kot jih Bled nima. V Reichenhallu vidno izstopa orožje. Dalje je za 7. stoletje, kamor uhani s košarico panonskega tipa spadajo, historično nemogoče iskati Bavarce v Vzhodnih Alpah. Obsenčnikov s kocko pa Reichenhall in Giesing sploh nimata. Iz tega sledi, da tudi k Bavarcem blejske najdbe ne sodijo.

Tretja etnična skupina te dobe, ki razen Slovencev še ostane, so Avari. Avarska arheološka ostalina zgodnjega srednjega veka se na splošno istoveti s kestelsko kulturo. Zanjso so značilni obsenčniki s spiralnim priveskom, zlasti pa spona za pas z živalsko figuro in podolgasti obeski za pas. Ako pustimo v podrobnostih ob stran vprašanje, kaj od te prave kestelske kulture pripada Avarom in kaj Slovanom, lahko vseeno ugotovimo, da je za Avare kot za nomadsko ljudstvo značilna živalska ornamentika evrazijskega stila. V Južni Sibiriji se v stoletjih pred našim štetjem ta ornamentika razvije v tako imenovani tagarski kulturi, v Južni Rusiji pa kot tako imenovani skolotski živalski stil v skitosarmatskih kulturah. Raznovrstne sestavine evrazijske živalske ornamentike preidejo v zgodnji srednji vek in se tu pri raznih ljudstvih po svoje dalje razvijajo. Zlasti važna sta germanski živalski stil na eni in stepni-hunski, avarski - živalski stil na drugi strani. Kestelske spona za pas in okovi za pas spadajo po stilu svojih živalskih figur v to drugo skupino in vsekakor niso slovanskega izvora. Ker so v najdbah kestelskih kultur vodilne, je zato slovanski značaj teh najdb le zelo težko ugotoviti. Na Bledu pa tipično kestelski predmeti niso bili najdeni — ne obsenčniki s spiralo, ne spona in okovi za pas. Toda našle so se bronaste zapestnice s trobasto odebeljenima neskle-njenjema koncema, ki so v Keszthelyju dobro zastopane, dalje igla — stilus in uhani s košarico kestelskega, dasi zelo zgodnjega tipa. Sorodnost s panonsko kestelsko kulturo je vsekakor očitna. Ker pa tipičnih kestelskih predmetov na Bledu kljub vsemu ni, je treba blejske najdbe kvečjemu označiti kot atipičen Keszthely. To pa ravno izključuje Avare, ki so nosilci tipičnega Keszthelyja, z Bleda. Poleg tega je treba tudi upoštevati dejstvo, da se Avari drže velikih prometnih poti v Italijo in da se v alpskih dolinah, kakršna je tudi blejska, le malo zadržujejo. Iz tega sledi, da blejskih najdb tudi Avarom ne moremo pripisati.

Ostanejo Slovenci kot nosilci blejske kulture. Ako se sedaj vprašamo po tistih pozitivnih elementih, ki so za Bled najbolj značilni, se bomo vsekakor ustavili pri obsenčnikih s kocko. Medtem ko še za uhane s košarico panon-

Bled 1949, nakit iz groba št. 252

Bled 1948, obsenčniki iz raznih grobov 9. in 10. stoletja

skega tipa, ki so vsi srebrni, redoma lahko domnevamo import iz Panonije, pa so obsenčniki s kocko v taki množini in variantah zastopani edino na Bledu. Njihova skromna oblika in material izpričujeta lokalno izdelavo in lokalni razvoj. Prav tako je verjeten lokalni razvoj za uhane s košarico v smeri od tipa Alspahok k tipu Reichenhall. Tudi keramika je zanesljivo lokalnega izvora.

7. **Družbeni rezultati.** Najdbe na Bledu so končno v glavnem le najdbe nakita v grobovih. Kljub temu pa se dajo iz izkopavanja dobiti nekateri rezultati sociološkega pomena. Grobišče samo kaže s svojim redom in lepo oblikovanimi grobovi na tak sistem življenja, v katerem je diferenciacija med razredi le še na zelo nizki stopnji razvoja. Razlike v družbenem položaju se vidijo po bogatem nakitu v nekaterih grobovih, medtem ko ima večina grobov le skromen nakit ali pa je sploh brez njega. Pomanjkanje orožja, bodisi dolge spathe ali kratkega scramasaxa, ki sta za germanska grobišča teh stoletij tako značilna, dokazuje, da je vojaško plemstvo kot nosilec fevdalizacije komaj v začetkih razvoja. Posamezni grobovi, razporejeni v vrste kljub nekaterim skupnim pokopom kažejo, da je oblika zadruge, ki bi imela svoje grobišče z glavnim grobom poglavarja, tudi že izginila. — Posebnost vzhodno alpske kulture ni samo stilno arheološka in tudi ne samo etnična. Za njo tiče globlji ekonomski razlogi. Predvsem je treba imeti v razvidu, da se mora slovensko prebivalstvo, ki je ob naselitvi poznalo le pretežno ravninske predele, sedaj naseliti po alpskih dolinah. S tem nastaja vprašanje obstoja starih agrotehničnih postopkov, a tudi vprašanje familijarnih in fevdalnih oblik. Kot izraz take »krize« v Vzhodnih Alpah je slovenska etnična grupa ketlaške kulture tudi po tej strani dobro ločena od kultur, ki jo obdajajo: nomadska-avarska, fevdalna Češka, Bavarska in Italija, fevdalna staro hrvatska država ter fevdalni Bizanc. — Važni so nekateri izsledki, ki se tičeje kulta in pogrebnihi običajev. V dveh grobovih starejše skupine so se našle ptičje kosti in to v enem primeru na prsih mrtveca, ob drugem primeru pa ob glavi v nalašč za to izkopani okrogli jamici. Poleg prvega groba je bila groblja, v kateri so se našli večji fragmenti treh loncev ter mnogo pepela. V mlajši skupini predstavlja najbrže amulet velik čekan divjega merjasca in zapestnica iz jelenovih zob. Končno se v grobu pojavi tudi križ.

Z zgodovinskimi podatki se blejsko grobišče lepo dopolnjuje. Ob letu 1000 navezuje na historične vire 11. stoletja. Za 7. stoletje pa znova postavlja vprašanje, ali ni Samova država (623—658) segala tudi preko Karavank na jug. S tem si namreč zgodovinsko najbolje razložimo pomanjkanje avarskih elementov v blejskih najdbah.

8. **Pragodobinske najdbe.** V nižjem delu grobišča je bila pod plastjo s staroslovenskimi grobovi približno 1 m globlje še ena arheološka plast. V njej se je našlo 36 grobov s sežganimi ostanki. Prav za prav 36 kamenitih grobelj, od katerih je večina sestavljena iz majhnih in srednje velikih kamnov, nekaj pa je zelo obsežnih in zloženih iz precej velikega kamenja. V večini grobelj so bili najdeni številni fragmenti keramike. V nekaj grobljah pa so bile ohranjene še cele posode, pretežno žare z visokim vratom, pa tudi nekaj skled. Vsa keramika je srednje dobre gline in slabo žgana. Deloma je rjave, deloma črne barve. Na nekaterih fragmentih so se našli sledovi ornamenta, na enem bronast gumb, na drugem pa vboden trikoten ornament z belo inkrustacijo. Bronastih predmetov je bilo najdenih izredno malo. Našla sta se dva fragmenta fibul z locnjem, nekaj fragmentov majhnih fibul naočark,

en trikotni ploščati privesek za fibulo ter tri igle z uvito glavo. V grobljah se je našlo veliko število živalskih kosti, pretežno svinje in goveda, pri eni groblji je bil pokopan velik pes, pri drugi v bližini pa konjska glava.

Prazgodovinski sloj blejskega grobišča ima nekaj potez poznega Hallstatta, nekaj pa je latenoidnih oblik. Z dolenskim ilirskim materialom ali z Vačami ima zlasti keramika komaj kaj zveze. Gorenjski material pa je doslej praktično neznan, čeprav poznamo grobove iz Kranja in Ajdovskega gradca. Značilno za blejske grobove je veliko pomanjkanje kovinskih pridatkov in obilica živalskih kosti. Rod, ki je tu sežigal svoje mrtvece, je moral biti pretežno pastirski, toda svinjske kosti dokazujejo tudi neko stopnjo poljedelstva. V primeri z bogatimi ilirskimi plemeni v ostali Sloveniji je bilo blejsko pleme revno. Verjetno imamo pred seboj kulturo tako imenovane alpske zaostalosti, ki je s pretežno ilirsko osnovo doživela nekaj keltskega vpliva, a ni bila keltizirana. Njen začetek smemo morda postaviti v 5. stoletje pred našim štetjem, trajati pa je mogla več stoletij. Dva fragmenta rimske terre sigillate na grobišču bi mogla celo dopuščati domnevo, da je to grobišče uporabljalo domače prebivalstvo še celo v zgodnji rimski dobi. Prazgodovinske ostaline na Bledu bo potreba še nadalje raziskovati. Na robu grobišča je tekel primitiven prazgodovinski zid, zložen iz majhnega kamenja brez vezave.

Precej grobelj je bilo s kasnejšimi staroslovenskimi pokopi premetanih. Tako so se našle živalske kosti in prazgodovinska keramika večkrat pri staroslovenskih skeletih. Nekaj grobelj je bilo čisto uničenih in keramika razmetana po velikem prostoru. V prahistoričnem sloju se je našel tudi en skelet brez pridatkov, ki je imel severozahodno smer, njegova lega pa je bila tipična za prazgodovinske ležeče skrčence. Nad njim sta bila najdena dva staroslovenska skeleta zopet pokopana drug preko drugega, a v glavnem vzhodne smeri. Zdi se, da spodnji skrčenec ne spada v staroslovenski, ampak v prazgodovinski horicont.

9. Znanstveni in kulturni pomen blejskih najdb. Blejsko grobišče je prineslo slovenski arheologiji precej novih ugotovitev, a tudi problemov. Ugotovile so se razne skupine grobov na grobišču, njihova relativna starost pa se je dala podrobneje opredeliti. Kontinuiteta med staro in mlado skupino je na terenu očitna. Možno je bilo dokazati novo, blejsko grupo ketlaške kulture. Našel se je najstarejši slovenski atipični Keszthely. Prezmem form od antičnih, negermanskih prebivalcev po Slovencih je utrdil domnevo naselitvene kontinuitete. Isto potrjuje prazgodovinski horicont. Našla se je vrsta novih tipov uhanov in obsenčnikov. Kronologija Laške vasi pri Celju ter etnična pripadnost Buzeta sta pridobili na pozitivni rešitvi. Antropološko gradivo je pokazalo nove rasne tipe starih Slovencev. Izvesti je bilo mogoče nekaj družbenozgodovinskih zaključkov ter postaviti domnevo o krizi ketlaške kulture ter o razširjenosti Samove države preko Karavank na jug. Precej novih vprašanj se je pokazalo. Predvsem bo treba izslediti provenienco posameznih predmetov starejše skupine in podrobneje izdelati kronologijo te skupine. Prav tako je odprto vprašanje rombičnih prstanov v mlajši skupini, dvotračne pletenine, severne smeri grobov. Svojestvenost obeh skupin, ki je vidna na prvi pogled, bo treba ostreje opredeliti. Zveza med najdbami in historičnim ter družbenim okvirom je metodično in tudi stvarno še rahla. Prazgodovinski horicont je še nejasen.

Blejske najdbe pa niso samo v središču strokovne pozornosti. Literarna zgodovina ima sedaj nov dokaz, kako daje poeziji Prešernovega »Krstu pri

Savici« osnovo konkretna resničnost življenjskih pojavov. V polemiki z nemško vedo o kontinuiteti germanstva na Slovenskem je Bled prinesel tezam slovenskih zgodovinarjev nove trdne podatke. Kot najbolj zapadno staroslovansko grobišče velikega obsega utrjuje Bled dokaze zgodnje slovenske kolonizacije v Vzhodnih Alpah. Umetno obrtni predmeti velike kvalitete nam kažejo umetniška prizadevanja starih Slovencev. Ob pomanjkanju figuralne umetnosti v tej dobi so edino umetniško pričevanje ljudstva na začetku zgodovinske dobe. Kot celota so najdbe nov člen v dosedaj znanih, toda še vedno dokaj redkih najdbah iz zgodnjega srednjega veka na ozemlju Jugoslavije. Izkopavanje je tudi dokaz znanstvene in organizacijske pozornosti, ki se arheološkemu delu po osvoboditvi pri nas posveča, in je dragocena pobuda za nadaljnje napore v tej smeri.

Jože Kastelic

Nekaj opomb

1. W. Schmid, *Altslovenische Graeber Krains, Carniola* 1, 1908, 17—44. R. Ložar, *Arheološke najdbe na Bledu*, GMDS 10, 1929, 58—60. R. Ložar, *Dve najdbi iz staroslovenske dobe*, GMDS 18, 1937, 135—137.
2. R. Pittioni, *Der fruchmittelalterliche Graeberfund von Koettlach*, Wien 1943, 25 s.
3. T. A. Trofimova, *Kraniologičeskie dannye k etnogenezu zapadnyh Slavjan*, *Sovjetskaja Etnografija* 1948, 2, 39—61.
4. O. Fischbach, *Újabb leletek Hohenbergröl és Krunglból*, *Archeologiai Értesítő* 17, 1897, 133—147. J. Korošec, *Staroslovenska grobišča v severni Sloveniji*, Celje, 1947.
5. A. Alfoeldi, *Der Untergang der Roemerherrschaft in Pannonien*, Leipzig 1926, II, 40 s. M. Chlingensperg-Berg, *Das Graeberfeld von Reichenhall in Oberbayern*, Reichenhall 1890. L. Niederle, *Príspevky k vývoji byzantských šperků ze IV.—X. století*, Praha 1930, 126 s.
6. N. Aaberg, *Die Goten und Langobarden in Italien*, Uppsala 1923. L. Franz - H. Moete-findt, *Das baiwarische Graeberfeld von Bergheim bei Salzburg*, WPZ 11, 1924, 136 s. N. Fetzich, *Das Kunstgewerbe der Avarenzeit in Ungarn I*, Budapest 1926.
7. E. Wienecke, *Untersuchungen zur Religion der Westslawen*, Leipzig 1940, 82 s. B. Grafenauer, *Država karantanskih Slovencev*, *Koroški zbornik* 1946, 91 s.
8. R. Pittioni, *Urgeschichte*, Leipzig 1937, 197 s.

Srednjeveško stensko slikarstvo v Sloveniji ob kopiranju in razstavi v tujini

I

Med umetnostnimi spomeniki je v slikarstvu najdragocenejše srednjeveško stensko slikarstvo ali freske. To nam dokazuje, poleg estetske in umetniške vrednosti, izredno likovno sposobnost in izurjenost naših srednjeveških slikarjev in obrtnih delavnic že v trinajstem, štirinajstem, petnajstem in šestnajstem stoletju.

Če pogledamo kulturnopolitično zgodovino v teh stoletjih, se moramo čuditi, koliko spomenikov stenskega slikarstva se je ohranilo kljub številnim vojnam in opustošenjem našega ozemlja po tujih in domačih fevdalcih, v bojih za celjsko dediščino, v turških vpadih in kmečkih uporih. Ogromno jih je uničila ali pokvarila cerkvena oblast sama, češ gotsko slikarstvo, kiparstvo in stavbarstvo je barbarska umetnost, treba je ustvariti nekaj novega. V šestnaj-